

Om rättssäkerheten, rättsstaten och etiken

Rättssäkerhet definieras ofta som enbart ett krav på formell rättssäkerhet, d.v.s. att rättstillämpningen skall vara likformig och förutsebar. Kravet på materiell rättssäkerhet, d.v.s. rättvisa, blir en fråga för sig.

"Rättvisan" är svår att definiera men enligt min mening viktigast av allt. Den möter både som ett problem för utformningen av lagstiftning och som en fråga om god rättstillämpning.

Lagstiftningen i Sveriges marknadsekonomi och välfärdssamhälle täcker det mesta i människors liv och verksamhet genom förvaltning och rättsväsende. Rättsystemet är oerhört omfattande och *formellt* välutvecklat. Men som sociologen Max Weber framhöll redan för över 100 år sedan: en sådan utveckling medför risker för försämrade rättvisa i enskilda fall. Numera besannas detta bara litet för ofta på helt olika rättsområden.

Visserligen får man hoppas att kvaliteten på rättstillämpningen är god i de flesta fall. Det finns dock inte några kunskaper om den totala kvaliteten. Det finns heller inget organ som kontrollerar denna kvalitet

Mina kritiska utgångspunkter skulle kunna framlocka samma attityd som utvecklats av den amerikanske rättsfilosofen Robert Nozick i "Anarki, Stat och Utopi" (på svenska 2001). Det är dock inte realistiskt att återgå till någon slags nattväktarstat. Vi måste bygga vidare på det vi har.

I brottmål kan felaktiga, fällande domar förstöra människors liv mer än misstag på andra rättsområden. Man måste skilja mellan rättstrygghet för dem som hotas eller utsätts för brott och å andra sidan rättssäkerheten för misstänkta gärningsmän. Rättstryggheten är polisens och åklagarnas främst uppgifter, rättssäkerheten domstolarnas.

Bevisfrågorna i brottmål gäller ett krav på praktisk sanning – det får inte räcka med stor sannolikhet. Genomtänkta metoder är nödvändiga men saknas på sina håll. Felaktiga fällande domar tycks inte intressera svenska folket, inte våra politiker och inte heller jurister i allmänhet, vilka på detta område snarare tillhör eftertruppen.

I dagens Sverige skiljer man inte nog tydligt mellan rättstryggheten och rättssäkerheten. Otvivelaktigt – för jag har studerat många fall - sitter alltför många oskyldiga män i fängelse, dömda för sexualbrott. Den främsta förklaringen är juridiska ofullkomligheter på flera håll i systemet plus en härskande, extremfeministisk ideologi som varken kan eller vill skilja mellan rättstrygghet och rättssäkerhet.

Rättsstatens existens motiveras ytterst av olika krav på rättssäkerhet i mera allmän mening som samhällsfrid, mekanismer

för konfliktlösning, underlag för mänskliga rättigheter, fungerande marknadsekonomi etc.

Rättsstaten är en förutsättning för demokratin genom yttrandefrihet, tryckfrihet med mera, men demokratin är faktiskt inte någon definitionsmässig förutsättning för rättsstaten.

Rättsstaten kan leva farligt även i en demokrati, nämligen om politikerna så starkt upprätthåller sin egen, yttersta beslutanderätt i olika frågor att rättsstaten blir satt på undantag.

Vissa funktionsfel i det svenska rättsystemet har nyligen diskuterats i fråga om polisens tillkortakommanden och åklagarväsendets bristande resurser samt också genom olika signaler från domstolarna om tilltagande rättsosäkerhet i dömandet. Men problemen går betydligt djupare än att enbart gälla budgetfrågor.

Min uppfattning, 55 år efter det att jag blev jur. kand., 46 år efter det att jag blev docent i civilrätt, är att rättsutvecklingen i Sverige från och med 1970-talet blivit alltför politiserad till nackdel för rättsstaten. Denna har efter hand fått allt tydligare drag av en visserligen demokratisk men samtidigt starkt populistisk maktstat där det viktigaste för de politiska partierna är att vinna röster via välfärdssystemen. Omsorgen om rättsstaten är för svag. Se vidare min hemsida under uppbyggnad www.andersagell.se.

Juristers etik och civillurage är viktiga komponenter i en väl fungerande rättsstat. I dag kan svenska juristers naturliga lojalitet med det gällande systemet och dess tillämpning gå för långt och sluta i onödig undersåtlighet.

Etik bör införas som ämne i juristutbildningen och grundläggande krav på intellektuell rationalitet bör också studeras bättre.

Till etiken hör den mänskliga empatin, som många jurister dessvärre riskerar att förlora under ett långt yrkesliv. Empatin är emellertid ett svårhanterligt värde. Den måste underordnas den intellektuella rationaliteten. Får empatin bli styrande över rationaliteten kan resultaten bli alldeles felaktiga.

Jag hoppas att läsarna av *Press Judicata* i sina yrkesliv skall utvecklas så att man om dem *inte* skall kunna säga om 20 år: "De hade goda samveten – för de saknade samveten". Den faran ligger i förlängningen av ett byråkratiskt och allomfattande regelsystem, som riskerar att göra sina utövare till robotar var och en inom sin mer eller mindre avgränsade specialitet.

Anders Agell
professor emeritus